Alf Frotjold

Kulturpolitiske utviklingstrekk i 70-åra

sett fra AOF

Ge honom kläder först
och sedan skor,
och så ett hus
vart entligen han bor.

Och när han icke längre är ett
tröttkjört djur,
då, endast då,
kan vi börja tala om kultur.

Einar Gerhardsen sa i flere av sine taler på kulturdagene i slutten av 70-åra, at arbeiderbevegelsens største kulturgjerning var å gi Europas fattigste folk en rimelig levestandard, som fikk dem til å rette nakken og bli med i samfunnsutviklingen på alle områder, også kultursektoren.

Kong Olavs besøk i Olavsgruva kan symbolisere den allmenne akseptering av arbeiderkulturen somfikk sitt gjennombrudd i 1970-åra. AOFs sjefsekretær, Alf Frotjold, står til høyre for kongen.

I 70-åra fikk kulturen utviklingsmuligheter som en viktig og akseptabel del av samfunnslivet. Både sentralt og lokalt skjedde en tidobling av kulturinnsatsen. Nøkkelen var Kulturmeldingen, men museumsordningen for halvoffentlige museer, som kom i 1975, og voksenopplæringsloven av 1976 betydde også enormt i denne sammenhengen.

I 1975 gikk 92 % av fylkeskommunenes og kommunenes kulturbevilgninger til tiltak i regi av frivillige organisasjoner, lag, foreninger og grupper i lokalmiljøet. Bare 8 % ble brukt av det offentlige til egne tiltak.

De frivillige organisasjonene hadde i 70-åra en meget sterk og sentral plass i kultur- og samfunnsvirksomheten. I Norge hevdet organisasjonene å ha 12 millioner medlemmer til sammen, hvilket betyr at enhver nordmann med respekt for seg selv var medlem av fire frivillige organisasjoner samtidig.

Dette var en enorm ressurs i kultur- og samfunnslivet. Tenk bare hva den frivillige innsatsen koster når kommersielle bedrifter eller offentlige vesen skal utrette det samme.

Arbeiderpartiet og AOF med støtte av fagbevegelsen gikk inn for å stimulere et fritt lokalt organisasjonsliv blant annet for å nå fram med folkeopplysning og skape et desentralisert kulturliv.

Inngangen til 70-åra

Ved juletider 1970 var det klart for det norske folk at regjeringen Borten var i ferd med å råtne på rot. Klar sto Trygve Bratteli med Bjartmar Gjerde som kirke- og undervisningsminister og dermed ansvarlig for kulturen. Det var et handlingskraftig lag som tok over etter fem års borgerlig styre. 70-åra ble en rik tid for kultursatsing på de fleste områder, og nye, radikale ideer og tanker fikk innpass i de mest konservative kulturinstitusjoner.

I større grad enn tidligere hentet forfattere, bildekunstnere og andre kunstnergrupper i dette tiåret sitt stoff fra arbeidsliv og fagbevegelse. Streiker og oppsigelser fikk spesiell oppmerksomhet. Det begynte med at 219 papirarbeidere som arbeidet på Vestfossen utenfor Drammen, over natta ble oppsagt da ledelsen plutselig besluttet å legge ned papirfabrikken. Mange av de ansatte var over 50 år og hadde lang ansiennitet.

Her lå mye godt stoff til drama og teater. Dette så Bjørn Nilssen og en gruppe skuespillere fra Nationalteatret. Dermed var stykket "Svartkatten" skapt. I sin form var ikke "Svartkatten" noe nytt. Stykket inneholdt mange av de effektene som Tramgjengen og teatergruppene til AOF, DNA og AUF hadde før krigen i 1940-45.

Olav Dalgard skrev en kronikk i Arbeiderbladet om "Svart-

katten". Han sa at det var en viktig forskjell mellom gruppene før krigen og Svartkatt-skuespillerne. Det var at de sistnevnte var profesjonelle og at de kom fra Nationaltheatret. Det var tendens-teateret fra 30-åras amatørteater i arbeiderbevegelsens regi som nå ved 70-åras inngang slo igjennom hos de profesjonelle. I kjølvannet av "Svartkatten" kom stykker som "Pendlerne" og "Det er her æ høre tel". Lokale saker ble tatt opp. Det førte til en nærmere tilknytning mellom amatørteatrene og de profesjonelle teatrene. Vi fikk regionteatre ut over hele landet, og nye, frie teatergrupper etablerte seg. Blant annet fikk Oslo Teatret på Torshov, som laget stykker om sin egen bydel.

Denne utviklingen trakk nye grupper av vanlige folk til teatrene over hele landet og er egentlig et bilde på det som skjedde på mange kulturområder i 70-åra. Det motiverte også AOF til å utvikle spontan-grupper som skapte kultur som ga gjenlyd. Det bar bud om en ny tid også for arbeiderkulturen. Teater, musikk og annet kulturarbeid blomstret sterkt opp i arbeiderbevegelsen i 70-åra. Det var en rik tid. En kampens tid med EF-saken og AKP(m-l) og SV på barrikadene mot Arbeiderpartiet. Men nettopp i denne kampen trivdes kulturvirksomheten, idéskapingen og initiativet til tiltak.

Sjølsagt har massemedienes interesse for kulturytringer og kulturstoff betydd enormt mye for utviklingen av kulturtilbudene i 70-åra. NRK med radio og TV er landets desidert største kulturformidler, men de har det handikapet at de formidler én vei. Sjølopplevelsen du får ved å være til stede der det skjer, blir borte.

Kulturpolitikk i 70-åra

70-åra var epokegjørende i norsk kulturpolitikk. Mange har karakterisert disse årene som en stille kulturrevolusjon. Ikke bare den fruktbare vekselvirkning mellom ulike politiske grupper, mellom tanker, ideer og reformer har gitt resultater, men også konkrete politiske utspill har i ettertid blitt stående som merkepæler i kulturlandskapet.

De offentlige budsjettene for kulturformål ble tidoblet i 70-åra. Kulturmeldingen ga grunnlaget for utvikling av det kulturpolitiske apparatet ved opprettelse av kulturstyrer i kommuner og fylker og en egen kulturadministrasjon. Teatrene, bibliotekene og museene fikk et helt annet økonomisk grunnlag for sin virksomhet. De frivillige organisasjonene ble stimulert til aktivitet, og besøkstallene i kunstgallerier, museer, teatre og på musikk-arrangementer steg radikalt.

Kulturmeldingen ble fulgt opp av en rad tiltak. Kunstnermel-

Einar Gerhardsen taler på et pensjonistarrangement under Husmannsdagene på Lillehammer i 1979.

dingen dannet grunnlag for skikkelige kår for landets kunstnere. Voksenopplæringsloven ga støtet til en veldig ekspansjon på folkeopplysningsområdet. Opprettelsen av Statens Museumsråd skapte vilkår for en sterk utvikling på museumssektoren. Forberedelsen til en kulturminnelov la grunnen for kulturvernarbeidet. Utdanning av kulturarbeidere innen teater, musikk, ballett, film og video ble effektivisert, og idrett og kulturtilbud for funksjonshemmede ble integrert i kultursektoren.

Som et apropos kan vi også nevne at den komiteen regjeringen nedsatte i 1971 for å utrede ulike endringer ved fylkeskommunenes og kommunenes virksomhet for å demokratisere beslutningene, i ettertid har vist seg å være kimen til kulturpolitikkens nedprioritering i 80-åra. Fylker og kommuner har brukt kultursektoren som salderingspost på sine budsjetter etter at reformen i midten av 80-åra ble en realitet.

Andre store reformer har også fått betydning. Bedriftsdemokratibestemmelsene og arbeidsmiljøloven har endret bedriftskulturen vesentlig, ikke minst når det gjelder spørsmålet om styring av kulturinstitusjonene. Arbeiderpartiets holdning var at kulturarbeiderne hadde krav på reell medbestemmelse i kulturarbeidet og i institusjonene. Kulturmeldingen fikk langt på vei støtte av et samlet Storting. Det samme fikk voksenopplæringsloven. De var nasjonale løft. Først ut i 80-åra, med den borgerlig regjering, fikk vi igjen sosiale skillelinjer i kulturpolitikken. Lars Roar Langslet og deretter Kjell Magne Bondevik sendte

frysninger nedetter ryggen på mang en kulturarbeider da de reverserte den offentlige kulturpolitikken.

AOFs plass i bildet

For oss i AOF er 1970-åra viktige på alle områder. Bedriftsdemokrati og arbeidsmiljøloven skapte en stor virksomhet i AOF, og partiorganisasjonene og fagbevegelsen. Denne virksomheten ga også grobunn for en ny strømning i kulturaktivitetene. Det startet med Skogsarbeiderdagene i 1975 på Elverum, og fortsatte med Bergmannsdagene i 1976 på Røros, Jernbanedagene på Hamar i 1977, Industriarbeiderdager på Rjukan i 1978, og tiåret gikk ut med Bygningsarbeiderdagene i Fredrikstad i 1979. Disse kulturdagene fortsatte inn i 80-åra med i alt ti store arrangementer.

Kulturdagene førte til at kulturarbeid fikk en positiv og sterk posisjon både i Arbeiderpartiet og i fagbevegelsen. Kulturarbeidet i bevegelsen blomstret opp. Amatørteatervirksomheten ikke minst. Her står virksomheten ved Ringsaker Folkehøgskole sentralt. Foruten teater og drama la skolen opp til et bredt undervisningstilbud på kultursektoren, hvor den lokale organiseringen av kulturarbeidet ble viet stor oppmerksomhet.

Bratteli-regjeringens kulturmelding "Ny kulturpolitikk", som ble lagt fram i mars 1974, varslet blant annet en sterk satsing på de frivillige organisasjonene i kulturlivet. Her vil jeg peke på at hovedarkitekten bak både stortingsmeldingen om en ny kulturpolitikk og forslaget til voksenopplæringslov i 1976, var Bjartmar Gjerde. Det går en ubrutt linje i holdning og initiativ fra den tiden han ledet AOF, til de avgjørende tiltakene han står for på kultur- og opplysningssektoren i 70-åra.

Betydningen av Kulturmeldingen var åpenbar for AOF fra første stund. AOF engasjerte seg i en bred informasjon om innholdet og intensjonen i meldingen. AOF utarbeidet studieboka "Kulturarbeid i lokalmiljøet", og vi aksjonerte overfor Arbeiderpartiets fylkes- og kommunepartier for at man så raskt som mulig skulle få opprettet de kulturadministrasjonene som kulturmeldingen la opp til.

I kjølvannet av denne meldingen kom det også i midten av 70-åra endringer i statens støtte til museumsvesenet. Ved opprettelsen av ordningen for de "halvoffentlige" museer, la statsråd Bjartmar Gjerde grunnlaget for en sterk utvikling av museumsvesenet. Hans etterfølger, Kjølv Egeland, opprettet Statens Museumsråd. Dermed fikk kulturminnevernet etter hvert en sterk stilling på kultursektoren.

I AOF representerte året 1975 innledningen til en ny æra for AOF som kulturorganisasjon, fordi vi klarte å få arbeiderkultu-

ren fram i lyset. I første rekke gjennom kulturarbeiderdagene, men også fordi vi i disse åra fikk i gang arbeidet med arbeiderfilm, teater, sang og musikk. Det ble utgitt litteratur, grammofonplater og kassetter.

Når kulturdagene ble så vellykket fra starten av, kom ikke det minst av at AOFs forretningsutvalg gikk helhjertet inn for tiltaket, og at samarbeidspartnerne sto på. Her ble samarbeidet med LO og de respektive fagforbundene og Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek av svært stor betydning. Arkivet hjalp til med utstillinger, ga råd og veiledning, og ikke minst vellykket var innsamlingsarbeidet i forbindelse med arbeiderdagene.

Sammen med arbeideraviser ble det arrangert innsamlinger av fotografisk materiale fra de ulike arbeidermiljøene. Gamle protokoller ble funnet, og en rekke arbeiderfaner dukket opp på loft og i kjeller, og ble tatt vare på.

Noe av materiellet beror i lokale museer, men mesteparten

Skoleskipet "Sørlandet" med AOFs jubileumsutstilling "Ut med havet. Kystkvinners liv og virke 1920-1940" i anker utenfor Holmestrand. Utstillingen ble åpnet i Oslo Rådhus 12. desember 1981 og besøkte over 70 havner langs hele norskekysten opp til Kirkenes.

oppbevares i Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek i Oslo. Fotografiene blir brukt på utstillinger og i bøker og artikler. Det ble laget film om både skogsarbeiderne og fløterne og senere om jernarbeiderne og jernbanefolkene.

I tillegg til de ti landsomfattende kulturdagene er det holdt flere lokale arrangementer som Husmannsdager, Hermetikkdager og Arbeidernes Sang- og Musikkfestival, som AOF i Trondheim sto for. I alt er det registrert bortimot 100 forskjellige kulturarbeiderdager.

Det er neppe mulig å anslå helt konkret hva denne store kulturoppblomstringen har betydd, men sikkert er det at dens verdi ikke kan måles verken i kroner eller øre. Den kom på et forsømt område av kulturopplysningen, nemlig arbeiderkulturen. I stor utstrekning ble oppmerksomheten rettet mot det skjeve historiske bildet som er gitt av arbeiderbevegelsen og arbeidsfolks levevilkår i arbeid og kamp for vårt land gjennom generasjoner. Nettopp denne siden fikk bred omtale i aviser og fagblad landet rundt. Det ble samlet inn arbeiderminner, som er viktige for ettertiden, og som ikke minst historikere og samfunnsforskere vil ha glede av.

Ringvirkningene er mange. Vi har fått Industriarbeidermuseet på Vemork ved Rjukan. Olavsgruva på Røros er blitt tatt vare på. En rekke andre museer knyttet til arbeiderbevegelsen og arbeidsfolk har sett dagens lys. Den økte interessen for å ta vare på tekniske kulturminner er også et resultat av denne virksomheten. Både Industriarbeidermuseet på Vemork og Olavsgruva vil stå som minnesmerker over AOFs innsats i arbeidet for å verne arbeiderkulturen. I Sulitjelma har en, sammen med Arkitekturmuseet, fått laget en oversikt over hele bebyggelsen. AOF har vært med på å ta vare på Klevfoss Papir-og Cellulosefabrikk på Løten, og støttet en lang rekke lignende initiativ.

Et kulturverninitiativ vi tror vil ha stor betydning, er den registreringen vi startet i 70-åra, og fotograferingen av arbeiderbevegelsens faner. Disse fanene representerer mye slit og kamp i norsk arbeiderbevegelse og er en uvurderlig kulturskatt.

Landsorganisasjonens skole på Sørmarka, som i 70-åra ble drevet av AOF, søkte aktivt å markere seg innen den radikale debatten som de nye gruppene i fagbevegelsen var med på å skape. Dessuten la man igjen stor vekt på å undervise om arbeiderbevegelsens historie. Folkets Hus og AOF fant hverandre i forsøket på å skape lokale studiesentre i Folkets Hus over hele landet. Dessuten var AOF på med å trekke kulturarrangementer til Folkets Hus. Det bidro til å trekke Folkets Huspolitikken bort fra samfunnshus og kulturhus ut fra den tanken at Folkets Hus var bevegelsens egne hus.

Folkeopplysning i voksenopplæringslovens regi

For arbeiderbevegelsen har folkeopplysning og skolering av tillitsvalgte og medlemmer i de frivillige organisasjonene vært et hovedområde i kulturpolitikken. Etter hvert som virksomheten utvidet seg etter 1945, fikk vi konklikter med skoleverket om hvem som var ansvarlig for hva.

Et annet praktisk politisk spørsmål som sto sentralt, var forholdet til politikerne på lokalplanet. Med andre ord var det to praktiske, politiske spørsmål som sto sentralt i utformingen av voksenopplæringsloven.

Det var kravet om å få en klar arbeidsdeling mellom organisasjonene og skoleverket, og det var forslaget om et styringsorgan, kulturstyret, som gjennom økt prestisje kunne skaffe større økonomiske ressurser til opplysningsorganisasjonene.

I årene 1977-80 greide man å bilegge den sterke striden i spørsmålet om arbeidsdelingen. Så å si alle kommuner fulgte normalordningen. Skoleverket tok seg av førstegangsutdanning også for voksne, og organisasjonene hadde all voksenopplæring som var ubundet av pensum og eksamen. Men roen varte bare noen år inn i 80-åra. Da blusset den gamle striden mellom folkelige bevegelser og undervisningsforvaltningen opp igjen. Striden gjaldt i første omgang undervisning av innvandrere, og senere dreide det seg om kompetansesentra som videregående skoler opprettet.

Den andre store saken i 70-åra i forberedelsen til voksenopplæringsloven var tanken om et eget styringsorgan. Den skapte diskusjon fra første dag. AOF og Arbeiderpartiet holdt på kulturstyret som ansvarlig organ, mens de borgerlige mente skolestyret måtte ha ansvaret. Resultatet ble et kompromiss. Ved utløpet av 70-åra hadde 150 kommuner valgt kulturstyret, mens om lag 200 hadde valgt skolestyret.

Loven skapte en ny giv. Folkeopplysning og skolering i organisasjonenes regi skjøt fart. I slutten av 70-åra deltok 1 100 000 i organisasjonenes studietiltak, og 300 000 av dem var knyttet til AOFs studieringer, helgekurs og ukekurs.

Det mange hadde fryktet, viste seg allerede etter to år med loven. Tilskott til studiearbeidet var forankret i omlagløyving, det vil si at man fikk støtte uansett antall studietiltak etter et regelverk vedtatt av Stortinget.

I midten av 1979 ble den statlige rammen for studiearbeid sprengt. Staten registrerte at målsettingen for et rikt voksenopplæringstilbud var i ferd med å bli realistisk. I stedet for å etterbevilge og følge opp voksenopplysningsorganisasjonenes suksess satte regjeringen på bremsene fra og med 1980-budsjettet. Timesatsene ble redusert med 30 %. Dette innledet en

praksis med store svingninger i stønadssatsene noe som har ført til en tilbakegang i antall deltakere på tiltak til 700 000 i 1989, hvorav 200 000 deltar i AOFs tilbud.

Taktskifte i 80-åra

Målet i 70-åra var "Kultur for alle" og en rettferdig voksenopplæring og folkeopplysning med tilbud i hver krik og krok av landet vårt.

Arbeiderpartiet hadde tatt ansvar for kunstnerne som yrkesgruppe gjennom statsgaranti. Kulturpolitikken for funksjonshemmede, fremmedarbeidere, arbeidsløse, mennesker i institusjoner, barn, eldre og ungdom var forankret i kommunalt og fylkeskommunalt ansvar. Idretten var anerkjent som kulturfaktor, og Arbeiderpartiet hadde æren for at den veldige ressursen i de frivillige organisasjonene ble utløst. Noe av det viktigste i 70-åras kulturpolitikk var at den ble politisert. Det var viktig for det offentlige å stimulere til kulturpolitikk. Dette fordi det er politikerne som kan sørge for en samfunnsmessig tilrettelegging for levende kulturarbeid og prioritering innen kultursektoren.

I 80-åra skjedde et taktskifte. Det som så ut til å bli et rikt og fint kulturmiljø med samvirke mellom de frivillige organisasjonene og det offentlige, stagnerte, vi fikk tilbakegang og kommersialisering. Jeg vet at de borgerlige med Høyre og Fremskrittspartiet har et ansvar. Men jeg mener også at Arbeiderpartiet i 1986 dessverre ikke klarte å ta opp igjen tråden fra 1970-åra. Det kan ha sammenheng med de nye gruppene som kom inn i partiets ledelse, høyt skolerte, men fjernt fra arbeiderbevegelsens organisasjonskultur. Kultur og undervisning fikk skolefolk og økonomer i ledelsen. Voksenopplæring ble oppprioritert igjen, men på et langt lavere nivå enn i 1970-åra. Arbeiderkulturen ble knapt registrert, bortsett fra støtte til museer. Det er profesjonelle skolefolk, kulturmedarbeidere og universitetsfolk som leder utviklingen.

Den store ressurssen i de frivillige organisasjonene er lite estimert. Resultatet er en halvhjertet politikk både på kultur- og voksenopplæringssektoren, litt solidaritet og litt liberalistisk kulturpolitikk.

Vi var i ferd med å skape en ny arbeiderkultur og voksenopplæringspolitikk i 70-åra. Vi lyktes nesten. Vi vet derfor at det er mulig hvis hele arbeiderbevegelsen står på i fellesskap for å skape en solidarisk kultur.